

Фомічов К. С.

кандидат юридичних наук
(Кіровоградський інститут
державного та муніципального управління
Класичного приватного університету)

УДК 343.37

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З РЕЙДЕРСТВОМ В УКРАЇНІ

Досліджено питання боротьби з рейдерством в Україні. Проаналізовано причини поширення рейдерства в Україні та міжнародний досвід боротьби з цим явищем.

Ключові слова: рейдерство, право власності, протиправний перерозподіл власності, протиправне відчуження власності, недружнє поглинання.

Постановка проблеми. Перерозподіл власності притаманний усім країнам з ринковою економікою. Однак сьогодні найбільш гострою проблемою розвитку та функціонування економіки є поширення процесів незаконного привласнення чужого бізнесу (рейдерство). Через практику рейдерських захоплень пройшла економіка майже всіх розвинених країн світу, страждають від неї і країни, що розвиваються, у тому числі й Україна. Чинним законодавством України не всі правовідносини, що виникають у процесі господарської діяльності, врегульовані належним чином. Це дає змогу деяким суб'єктам господарювання вчиняти протиправні дії: незаконно відбирати за допомогою, по суті, шахрайських схем майно у власників, дестабілізувати нормальні ринкові взаємини і процес виробництва. Нині в Україні об'єктами рейдерських захоплень стають не лише малі й середні підприємства, а й потужні господарські товариства. Це становить реальну небезпеку для розвитку корпоративного сектору вітчизняної економіки, збереження його конкурентних позицій на внутрішньому та світовому ринках. Тому боротьба з такими протиправними захопленнями повинна вестися не тільки на рівні окремих компаній, а й насамперед на державному рівні, за умов чіткої програми дій та застосування адекватних механізмів.

Аналіз стану наукових розробок у вітчизняних і зарубіжних джерелах з цієї проблеми свідчить про її актуальність і науковий інтерес для багатьох науковців. Дослідженню механізмів регулювання корпоративних відносин і становлення системи антирейдерського захисту присвячені праці Е.В. Біджакова, З.С. Варналій, О.Ю. Киреєва, Ю.Г. Ковнія, П.Я. Кравчука, І.І. Мазур, О.В. Манойленка, В.Ю. Нестеренко, В.В. Рябота, О.М. Сафронової, Н.С. Согріна, А.В. Халецького та ін. Проте дотепер бракує комплексних досліджень, які необхідні для формування ефективної цілісної державної системи протидії рейдерству як в Україні, так і в усьому світі. Рейдерство є глобальним явищем, фіксованим у сферах бізнесу всього світу,

але країни Європи більше цікавляться цією проблемою, активно змінюють своє законодавство, не даючи злочинцям змоги протиправно поглинати й захоплювати суб'єктів господарювання [1, с. 56].

Аналіз юридичної літератури свідчить про відсутність сталого визначення поняття «рейдерство». Спроба з'ясувати етимологію цього слова за допомогою енциклопедичних видань приводить лише до морського та військового значення слова «рейд», а також інших похідних від нього слів.

Автори економічного словника розглядають рейд як операцію (спробу) з придбання великого пакету акцій певної компанії з метою її поглинання [2, с. 885]. Виділяють поглинання вороже – як спробу оволодіти контролем над компанією через скуповування її акцій на ринку (тобто проти волі керівництва або провідних акціонерів) [2, с. 694].

На думку О.А. Макарової, ворожим, або недружнім, поглинанням є процес масового скуповування акцій, який проходить досить часто незаконними способами. Однак, як зауважує науковець, недружнє поглинання, яке здійснюється з використанням методів не тільки незаконних, але часто і кримінально караних, є не поглинанням, а захопленням. Поглинання, як засіб встановлення контролю над бізнесом, відбувається виключно у рамках закону [3].

Діяльністю із захоплення бізнесу називає рейдерство М. Лопашенко, визначаючи його як ретельно сплановану систему діяльності, спрямовану на отримання чужої компанії, яка здійснює підприємницьку або інші види економічної діяльності. При цьому рейдерство, як правило, є сполученням незаконних, напівзаконних (не прописаних у законі, іншими словами – протиправних, але законодавчо не заборонених) та законних способів придбання привабливого, але чужого бізнесу [4].

Вітчизняні науковці теж вказують на напівкримінальний характер рейдерства, основною ознакою якого є порушення закону, застосування тих чи інших шахрайських методів [5, с. 10]. На їхню думку, рейдерство – незаконне захоплення підприємства без згоди його акціонерів, метою якого є отримання контролю над ліквідними активами підприємства за максимально низькою ціною, як правило для їх подальшого продажу. Силові дії застосовуються як доповнення і забезпечення юридичних заходів, що дають рейдерам можливість забезпечення влади. При цьому корпоративний конфлікт у рейдерських схемах є тільки приводом для захоплення підприємства [4].

Виклад основного матеріалу. Одним із різновидів рейдерства є, на нашу думку, і корпоративне захоплення, що визначається як викрадення пакету акцій в акціонерів, здійснене обманним способом з метою отримання домінуючого положення в акціонерному товаристві та можливості активно впливати на прийняття ним рішень або з метою подальшого виведення активів акціонерного товариства [6].

Як сукупність різних правових заходів, вчинених у правовому полі, спрямованих на захоплення об'єкта власності, в тому числі в інтересах

третьої особи чи зміни його власника за допомогою ініційованого комерційного конфлікту, визначають термін "рейдерство" фахівці Генеральної прокуратури України. Ознаками рейдерства, на їхню думку, є незаконні дії щодо скупки акцій у дрібних акціонерів, розголошення даних реєстрів власників акцій, винесення незаконних судових ухвал (рішень) у справах з вирішення корпоративних конфліктів, неправомірних дій органів державної виконавчої служби під час виконання судових ухвал (рішень), злочинних дій приватних охоронних структур та груп людей щодо захоплення підприємств тощо [7].

Отже, визначення поняття "рейдерство", на нашу думку, суттєво ускладнюється через різноманітність проявів та форм цього явища. Рейдерство розглядається і як правомірний процес ринкових відносин, і як незаконна діяльність організованих груп, що має ознаки низки кримінальних правопорушень.

У формуванні загальних підходів до принципів захисту товариств від рейдерства активну участь беруть не тільки уряди великої кількості країн, а й недержавні організації і групи. Якщо зусилля державних органів спрямовані, насамперед, на удосконалювання корпоративного законодавства з метою закріплення обов'язковості визначених стандартів забезпечення дотримання конкуренції, розкриття інформації про компанію, захисту прав акціонерів та забезпечення рівного ставлення до них, то діяльність ділових кіл та інших недержавних структур і груп зорієнтована на формування правил і процедур корпоративного управління, які були б добровільно прийняті бізнес-товариством, відповідали б міжнародновизнаним принципам і, разом з тим, враховували національні особливості. Результатом такої роботи стала поява у різних розвинених країнах так званих кодексів корпоративного управління – зводів добровільно прийнятих стандартів і внутрішніх норм, що встановлюють і регулюють порядок корпоративних відносин [8]. Правовий статус кодексів корпоративного управління в різних країнах неоднаковий. В одних країнах Кодекс є частиною обов'язкових умов, яких компанії мають дотримуватися, щоб їх цінні папери оберталися на біржі, в інших – документом, що має рекомендаційний характер і не пов'язаний з будь-якими обов'язковими вимогами [9, с. 44].

Крім Кодексу корпоративного управління в розвинених країнах існують інші методи захисту підприємств від ворожих поглинань, більшість з яких прописані в корпоративному законодавстві країни. Наприклад, у США деякі важливі методи захисту компаній винесені на рівень державного корпоративного законодавства. Таким чином, вони автоматично стають застосовними до всіх господарських товариств (хоча можуть бути зафіксовані й у статутах окремих підприємств). У більшості європейських країн було прийнято спеціальні закони, які регулюють процеси злиття і поглинань, також у цих країнах ворожі поглинання були засуджені бізнес-товариством. В Італії, наприклад, встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти корпоративних відносин. Чинним законодавством

Великобританії передбачено, що Комісія з питань добросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності зобов'язана відстежувати інформацію про плановане злиття і поглинання. Проте на практиці більшість компаній вважають за краще добровільно інформувати цю організацію про майбутнє злиття чи поглинання. Схвалення операції захищає компанії від можливого застосування до них санкцій Комісії з питань конкуренції. А регулювання самих процесів злиттів і поглинань здійснюється за допомогою Кодексу злиттів і поглинань, який має рекомендаційний характер [8]. У корпоративному законодавстві Німеччини чітко визначено механізми ворожого поглинання, вимоги та обмеження, пов'язані з цим процесом. У 1995 р. у Німеччині було розроблено добровільний кодекс про ворожі поглинання, в якому зазначалось, що, перш ніж компанія-агресор зробить пропозицію про скупку акцій, вона повинна завчасно попередити про свої наміри компанію-мету, Німецьку біржу і Комісію з поглинань. При цьому пропозиція про скупку акцій публікується в газеті федерального масштабу. Акціонери компанії повинні мати не менш ніж 28 днів для прийняття рішення про продаж своїх акцій за справедливою ціною. У 1998 р. Німецька біржа визначила дотримання Кодексу як обов'язкову умову для включення компаній до основних німецьких фондових індексів [1].

До того ж зазначимо, що ефективними державними засобами запобігання рейдерству у провідних країнах світу є запровадження регулювання облікової системи ринку корпоративних цінних паперів. У багатьох розвинених країнах документарна форма існування цінних паперів поступово замінюється бездокументарною, що зумовлено здатністю останньої прискорювати, спрощувати та здешевлювати розрахунки і рух цінних паперів від одного власника до іншого, а також збільшувати захист прав власника від можливих махінацій з його цінними паперами. Встановлення чітких і прозорих умов для здійснення бездокументарного обігу цінних паперів у депозитарній системі унеможливорює існування "подвійних реєстрів", оскільки єдиний центральний депозитарій є суб'єктом, що веде і контролює реєстр власників іменних цінних паперів товариства. При цьому велика увага приділяється механізмам захисту від розкриття й розголошення інформації із системи депозитарного обліку емісійних цінних паперів і запровадженню обов'язкового використання електронного документообігу й електронного цифрового підпису.

У країнах із сталими ринковими відносинами практика рейдерства як процесів злиттів і поглинань набула цивілізованих форм, зокрема завдяки розвитку системи обліку корпоративних цінних паперів та корпоративного законодавства. Оскільки в Україні фактично відсутнє корпоративне законодавство, яке б регулювало поглинання акціонерних товариств (придбання значного пакета акцій), то на практиці це призводить до застосування різноманітних напівлегальних, тіньових схем рейдерських захоплень. Виокремлюється цілий масив незаконних дій, які слід віднести до ознак рейдерства: скуповування акцій у дрібних акціонерів, розголошення

даних реєстрів власників акцій, винесення незаконних судових ухвал (рішень) у справах щодо корпоративних конфліктів, порушення з боку органів державної виконавчої служби у ході виконання судових ухвал (рішень), свавілля приватних охоронних структур та груп людей, які їх використовують за таких обставин. І нарешті, силове захоплення спірних підприємств, у тому числі на виконання відповідних судових рішень через міноритарних акціонерів [9].

Проаналізувавши чинне законодавство України, можна дійти висновку, що дотепер юридичного визначення термінів “рейдер” і “рейдерство” в Україні немає, вони не врегульовані жодними законодавчими нормами. Закріплення юридичного визначення терміна “рейдерство” як суспільно небезпечного діяння, його ознак та сутності дасть можливість відмежувати його від правових методів встановлення контролю над суб’єктами підприємництва. До того ж, зважаючи на суспільно небезпечні наслідки рейдерства, необхідно встановити кримінальну відповідальність за рейдерські захоплення.

Водночас слід зазначити, що ефективність протидії рейдерству полягає не стільки у встановленні кримінальної відповідальності за вже вчинене захоплення підприємства, скільки в унеможливленні надання таким діям вигляду законних, а саме уникнення фальсифікації судових рішень, їх реєстрації минулими датами, підроблення журналів реєстрації позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, вхідних документів, що використовуються для ведення діловодства в судах. Вищій Раді юстиції України, за наявності неправомірних рішень судів, необхідно вживати заходів щодо притягнення суддів до відповідальності. Для цього слід узагальнити практику притягнення до відповідальності, накладення дисциплінарних стягнень, позбавлення повноважень суддів, пов’язаних з рейдерством.

Одним із важливих шляхів боротьби з протиправними поглинаннями та захопленнями підприємств є удосконалення реєстрації прав власності на цінні папери та обліку цінних паперів. Сьогодні вітчизняна депозитарна система не має змоги забезпечити надійну систему обліку корпоративних прав, діяльність її учасників не повною мірою відповідає міжнародним стандартам тощо. З цією метою Кабінетом Міністрів України розроблено проект Закону “Про систему депозитарного обліку цінних паперів”, положення якого спрямовані на створення прозорої депозитарної системи, її централізацію, забезпечення належного обслуговування широкого кола інвесторів, визначення механізмів взаємодії учасників депозитарної системи, недопущення ведення подвійних реєстрів тощо. Таким чином, одним із механізмів протидії рейдерству буде прийняття Закону “Про систему депозитарного обліку цінних паперів” або внесення відповідних змін у чинний Закон “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”, якими слід передбачити, що реєстратор є єдиним і незалежним органом, до компетенції якого входить право вирішувати питання, пов’язані з випуском та обігом цінних паперів,

об'єднанням фондових бірж тощо.

Висновки. Отже, формування державних механізмів протидії рейдерству має передбачати розробку і реалізацію комплексу заходів, у тому числі удосконалення чинного законодавства та реформування судової системи захисту прав учасників господарських товариств. Для досягнення цього можна висунути такі пропозиції:

– створення реєстру фізичних та юридичних осіб, які вже були задіяні в рейдерських схемах [8];

– заборона здійснювати виконавче впровадження, якщо щодо підприємства в суді є дві чи більше справ (різних рішень суду);

– прийняття змін до Закону України “Про третейські суди” в частині заборони їх участі у рейдерських захопленнях;

– внесення в чинне корпоративне законодавство змін щодо детального регулювання процесів злиттів і поглинань підприємств або прийняття спеціального закону, який би регулював саме ці питання;

– здійснення під час реєстрації підприємств експертної оцінки статутів та змін до них щодо відчуження майна;

– посилення відповідальності за рейдерство внесенням до Кримінального кодексу України самостійного нового складу злочину – “Рейдерство”;

– підвищення рівня поінформованості суспільства про рейдерські захоплення, висвітлення в ЗМІ шляхів і методів протидії рейдерству;

– проведення наукового аналізу рейдерської діяльності з наданням рекомендацій щодо посилення протидії цьому явищу [8].

У країні необхідно створити такі умови, щоб дотримання українськими компаніями принципів корпоративного управління було не тільки «гарним тоном», а й виконанням певних державних вимог. Звичайно, будь-яка компанія може прийняти свій внутрішній корпоративний кодекс і намагатися дотримуватися його. Однак без єдиного стандарту корпоративного управління, який акумулював би кращу світову практику, не слід розраховувати на зникнення рейдерства. До того ж особливу увагу слід звернути на належне виконання норм корпоративного законодавства та запровадження механізмів своєчасного реагування органів державної влади на реалії господарського життя.

Бібліографічні посилання

1. Аналітична довідка : матеріали комітетських слухань Верховної Ради України “Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців”. – К. : Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. – 127 с.

2. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.

3. Макарова О. А. Порядок приобретения контроля в акционерных обществах: некоторые проблемы / О. А. Макарова // Закон. – 2007. – № 3. – С. 170-177.

4. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / Камлик М. І. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.pdf.

5. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством : метод. рекомендації / Ущатовський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. – К. : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. – 63 с.

6. *Валласк Е.* Суб'єкт преступлення, характеризуемого как “корпоративный захват” // *Законность.* – 2006. – № 8. – С. 48-50.

7. Пропозиції Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії “рейдерству” : Лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 № 12/1/1-109вих-06.

8. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України / Тарашанська О. Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf.

9. *Задихайло Д.* Корпоративне управління : навч. посіб. / Д. Задихайло, О. Кібенко, Г. Назарова. – Х. : Фоліо, 2003. – 687 с.

Фомичев К. С. **Актуальные проблемы борьбы с рейдерством в Украине.** Исследован вопрос борьбы с рейдерством в Украине. Проанализированы причины распространения рейдерства в Украине и международный опыт борьбы с этим явлением.

Ключевые слова: *рейдерство, право собственности, противоправное перераспределение собственности, противоправное отчуждение собственности, недружеское поглощение.*

Fomichov K. S. **Current issues of combat raiding in Ukraine.** The article studies the fight against raiding in Ukraine. Reasons distribution raiding in Ukraine and international experience of dealing with this phenomenon.

Characterized scientific substantiation definition of "Raiding". Analysis of legal literature indicates a lack of sustainable definition of "raiding". Trying to figure out the etymology of the word by using encyclopedias leads only to the sea, and the word "raid" and other words derived from it.

The authors consider the economic dictionary "raid" as the operation (again) with the purchase of a large stake in the company to absorb. There are "hostile takeover" as an attempt to seize control of the company by buying its shares in the market (ie, against the wishes of management or major shareholders)

The characteristic of the concept of "corporate takeover", which is defined as the abduction of shares from shareholders committed fraudulent means to obtain a dominant position in the company as well as the opportunity to actively influence the adoption of its decisions or for the subsequent withdrawal of assets corporation

The author has determined that the effectiveness of combating corporate fraud is not only to establish criminal liability for already committed Seized as to prevent the provision of such actions as legitimate - namely avoiding fraud judgments, their previous registration dates, imitation logs of claims, appeals and appeals complaints, incoming documents used for the conduct of proceedings in the courts. High Council of Justice of Ukraine, in the presence of arbitrary decisions by courts should take measures to bring judges. This should summarize prosecution, disciplinary sanctions, deprivation of judges related to raiding. one of the mechanisms for combating corporate fraud is the Law of Ukraine "On the System of Depository Registration" or making appropriate changes to the current Law of Ukraine "On National Depository System and Electronic Circulation of Securities in Ukraine", which should provide that the registrar is the sole and independent body authorized to decide the right related to the issuance and circulation of securities association exchanges and more.

Keywords: *raiding, ownership, illegal redistribution of property unlawfully expropriated property, unfriendly takeover.*

Надійшла до редакції 13.12.2014